

Paris Barış Konferansı'nda İstanbul

Sabit Duman

İnönü Üniversitesi

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra sıra kalıcı barış anlaşması yapılmasına gelmişti. İngiliz Başbakanı Lloyd George barış görüşmelerinin iki haftada tamamlanacağını söylemesine rağmen anlaşmanın tamamlanıp imza edilmesi yaklaşık iki yıl sürdü.¹ Osmanlı İmparatorluğu hakkında kararların çoğu 1920 Şubatında Londra'da yapılan konferansta ele alınıp daha sonra İtalya'nın San Remo kentinde son şekli verildi. Antlaşma metni 10 Ağustos 1920'de Paris'in banliyösü Sevr'de Osmanlı Devleti temsilcilerine verilmesi ile ülkenin kaderi çizilmek istendi.

Konferans başlamadan önce İtilaf Devletleri arasında görüş ayrılığı iyice ortaya çıkmıştı. 1918 Aralık ayına gelindiğinde İtilaf devletleri aralarında tam bir anlaşma sağlayamadılar. 1915 yapılan gizli anlaşmaya göre Anadolu'da Fransız ve İtalyan iddiaları çakışıyordu. İtalyanlar, Mersin ve Adana bölgesinde ısrar ederken Fransızlar buna karşı çıktı. İngiltere de İzmir'in İtalyan etkisinde olduğunu düşünmüyordu. Fransa'ya bırakılan yerler Afyon, Konya ve oradan doğuya doğru uzanarak Ulukışla'ya oradan da Akdeniz'deki Anamur'a kadar genişlemekte idi. 1917'de St Jean Maurienne anlaşmasında yeni bir

1 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, İstanbul, s. 1994, s.401

plan Lloyd George tarafından yapılarak İtalyanlar'a İzmir'den Edremit'e kadar uzanan bir bölgenin verilmesi öngörüldü.² Ayrıca Bağdat demiryolunun geçtiği hat onların etki sahasında kalırken Kütahya, Konya, Mersin de İtalyan etkisinde kalıyordu. Bu İtalyan talepleri ile tam uyum içinde idi. İngiltere, Fransa ve ABD'nin ilgisi daha çok Ermeniler, Yunanlılar üzerinde odaklaştı. Emperyalist güçler Mezopotamya ve Suriye ile daha fazla ilgilenererek kendi paylarını artırmaya çalıştılar.

İngiliz politikasında uzun süredir devam eden anti Türklük duyguları hakim idi. Türkler'e karşı olumsuz yargılar 1870'lerden sonra batıda yazılan kitaplarda görülmeye başlandı. Türkler'in Hristiyanları öldürdüğü gibi asılsız haberler Batı basınında sıkça çıktı. Osmanlı Devleti, Almanya yanında savaşa girdiğinde Avrupa'da Türkler aleyhine bir önyargı çoktan oluşmuştu. Arnold Toynbee'nin 1916 yılında savaş sırasında yazdığı "The Murderous Tyranny of Turks" başlıklı propaganda kitabı Türk karşıtlığını daha da körükledi.³ Lloyd George, 5 Ocak 1918'de verdiği demeçte, "Türkler'in olduğu Trakya'da dahil olmak üzere Arabistan, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin ayrı millî birer bağımsız varlık haline getirilecektir. Burada eskiyi tekrar restore etmek imkansız" demişti.⁴ Bazı İngiliz yetkililer 1919 yılında Türkleri Avrupa'dan atmak için çok büyük istek duyup İstanbul'un Türkler'in elinde alınıp, İtalya'daki Vatikan gibi bir konuma getirme planları yapılmaktaydı. Türkler yalnızca Türkler'in çoğunlukta olduğu yerleri idare edebilecekleri yönünde ortak bir düşünceleri vardı. Anadolu'da nasıl bir düzenleme yapacakları konusunda düşünceleri ise net değildi.

Lloyd George, İstanbul'un kesinlikle Türkler'den alınmasından yanaydı. Diğerlerine göre Sultan, İstanbul'da kalırsa Osmanlı

.....

- 2 St. Jean Maurienne anlaşması Rusya'nın onayından geçmesi gerekmekteydi. Rusya'da Çarlık rejimin devrilmesi üzerine bu anlaşma resmen onaylanmadığı için hükümsüz kaldı. Arnold Toynbee, *Türkiye, Bir Millet'in Yeniden Doğuşu*, İstanbul, 1971, s. 89.
- 3 Ed. Michal Dockrill-Jhon Fisher, *The Paris Peace Conference 1919: Peace Without Victory*, New York, 2001, s. 145.
- 4 Aneurin Williams, "Armenia, British Pledges and The Near East", *Contemporary Review*, No.121, January/June 1922, s. 420.

hükümeti de orada olup Türkiye'yi buradan yönetebilirdi. Sultanın korunması için düşünülen yabancılardan oluşan bir muhafız birliği ise Müslümanlar arasında hoş karşılanmayabilirdi.⁵ Sultanı Hristiyan askerlerin koruması İslam dünyası halifenin esir konumunda olduğu algısına varması kaçınılmaz olacaktı. Bu durum sömürgelerde batı karşıtlığını daha da artırmıştı başka bir işe yaramayacağı aşikar idi. Diğer taraftan Fransa, Sultan üzerinde etkili olmaya çalıştığı anda bu yeni uluslararası anlaşmazlıklara yol açabilirdi. Rusya'nın savaştan çekilmesi İngilizler'in İstanbul konusunda ne yapacaklarını bilemez hale getirdi.

Türkler, ABD başkanı Wilson'un kendi kaderini tayin ilkesine uygun bir barış üzerinde görüşmeye hazırды. İngiltere'de Osmanlı Devleti'ndeki Ermeniler, Araplar gibi Türkler'in de kendi kaderlerini tayin etme hakkını tanıyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, bağımsız bir Arabistan ve Ermenistan'ın kurulmasından yana olurken Anadolu'da da bir Türk devletinin kurulmasına karşı değildi. Ancak Lloyd George'un daha farklı planları vardı. İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda müttefikleri ile birçok gizli anlaşma yapmıştı. Savaştan mağlup çıkan Osmanlı Devleti'nin topraklarını İtilaf Devletleri gizli anlaşmalarla kendi aralarında paylaşmışlardı. İlkinde İstanbul, Doğu Trakya ve Boğazlar Rusya'ya bırakılmıştı. Çarlık Rusya'sında Bolşevikler'in iktidara gelmesi ile bu anlaşma işlerliğini kaybetti. Sykes-Picot anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki toprakları İngiltere ile Fransa arasında paylaşıldı. 1917'deki St. Jean De Maurienne anlaşması İtalyanlar'la Fransızlar'a Anadolu'da büyük topraklar sağlıyor, Türler ise Anadolu'da küçük toprak parçasında yaşamaya mahkum ediliyordu.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri de olumsuz etkilediği için barış koşullarının çok fazla ağır olacağını beklemiyordu. 18 Ocak 1919'da Paris'te toplanan Barış Konferansı'nda galiplerin planları ise Türkler'in beklentilerinden çok farklı idi. Konferans başlamadan önce ele alacağı konular arasında Türkiye'nin Avrupa ve Asya'daki topraklarının geleceği de belirlenip İstanbul'un statüsü de

.....

5 Ed. Michal Dockrill-Jhon Fisher, *The Paris Peace Conference 1919: Peace Without Victory*, s. 146.

gözden geçirilecekti.⁶ 30 Ocak 1919'da müttefikler kendi aralarında yaptığı toplantıda Osmanlı Devleti için ne gibi bir düzenleme planladıklarını net bir şekilde ortaya koydular.⁷ Türkler kötü yönettiği için Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Arabistan tamamen Türk egemenliğinden ayrılması konusunda hemfikirler.⁸ Türkler'in çoğunlukta olduğu yerler Türkler'e bırakılacaktı. İtilaf devletleri ülkeyi parçalama kararı almayı düşünürken, Osmanlı Devleti hala adil bir barış beklentisi ümidini taşıyordu. Müttefiklerin zaferi Osmanlı Devleti'ndeki çok farklı etnik ve dini unsurları yavaş yavaş harekete geçirmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin topraklarının geleceğinin belirlenmesi ülkedeki çeşitli etnik toplulukların çakışan talepleri nedeniyle konferansın başından itibaren sorun çıkarmaya başladı. Rusya'nın savaş dışı kalması İstanbul'un hangi statüde olması gerektiği konusunda da bir belirsizliğe yol açtı.

Konferanstaki temel sorunlardan birisi İstanbul'un hangi statüye konulacağı idi. Akdeniz'de Atina, Roma, İstanbul ve Kudüs dini ve politik hareketlerin merkezi olmuştu. İstanbul son dönemlerde ticari bir merkez olarak önemli bir konuma sahipti. İstanbul'daki Türkler, ABD mandaterliği üstlenmediği takdirde İşgal kuvvetleri tarafından cezalandırılacağına dair bir korku duyuyordu.⁹ Ancak ABD, Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmadığından böyle bir karar olması çok zordu. Amerikan istihbarat komisyonunca 21 Ocak 1919'da Türkiye ile ilgili hazırlanan raporda, Boğazlarda Milletler Cemiyeti'nin nezaretinde bir uluslar arası devlet kurulmasını

6 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Vol.1, Washington 1942, s.17; Türklerle barış anlaşması yapılması gecikmesine rağmen anlaşmaları ortak nokta Türkler'in Hristiyanları yönetmesine izin verilmemesiydi (Talcott Williams, Turkey A World Problem to-Day, USA, 1921, s. 10).*

7 Filistin, Suriye, Arap ülkeleri, Mesopotamya, Ermenistan, Çukurova ve Anadolu'nun bazı bölgelerini Türkler'den ayrılması konusunda görüş birliğine vardılar. *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Washington, 1947, XII. 745-746.*

8 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Vol.3, s. 795.*

9 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, XII, s. 803.*

savunuyordu. Buna göre Boğazların ve Marmara Denizi'nin bütün kıyı kesimleri ile Asya yakasında Bandırma ve Bursa bu devletin sınırları içinde kalacaktı.¹⁰ Lloyd George'nin ise Türk düşmanlığı depreştiği için İstanbul konusunda farklı planları vardı. Diğer yandan Amerikalı uzmanlar Türkiye üzerine birçok rapor hazırlayarak ne gibi bir çözüm bulabilecekleri yönünde planlar yaptılar. Türkler'in Hristiyanlara karşı daha önce katliam yaptıkları ileri sürülerek kesinlikle cezalandırılacakları Paris Konferansında çok açık bir şekilde ortaya kondu. İlk akla gelen çözüm Türkler'in egemenliğindeki halkların ve özgürlüğünün ve güvenliğinin sağlanması, Hristiyan halkların Türk egemenliğinden ayrılması ve bu ülkelerin Milletler Cemiyeti gözetiminde ilerlemelerinin sağlanması idi.¹¹ Kurulacak mandater sistemler Milletler Cemiyeti prensiplerine göre oluşturulacaktı. Wilson ile L. George arasındaki görüş ayrılığı Anadolu'da oluşturulacak Türk devletinin büyüklüğü üzerine idi. 1919 Mayıs'ında Lloyd George, Anadolu'nun paylaşılması konusundaki sorunları dile getirerek Anadolu'yu bir kaç parçaya bölünmesi gerektiğini, yeni oluşacak yerlerde mandater yönetimlerin kurulması önerdi. Yapılacak düzleme için büyük askeri güce ihtiyaç duyulmakta idi. Lloyd George, müttefiklerin yardımını olmadan İtalyanlar'ın Türkler'e karşı başarılı olacağına inanmıyordu. İngiltere'nin 300 bin askeri Selanik ve Türkiye'de bulunmaktaydı. O daha çok Filistin'de, Türkler'e karşı kuvvetlerini güçlendirmek niyetindeydi. Bu nedenle İtalyan kuvvetlerinin Selanik'e getirilerek İngiliz askerlerinin yerini alması düşünüldü Ancak İtalyanlar bu öneriye yanaşmadı. L. George'nun bu teklifi İtalya tarafından kabul edilmeyince çok kızdı.¹² Savaş sonunda konuyla diğer devletlerinde rıza göstereceği bir çözüm geçerli olacaktı. İngiltere'nin yeni planına göre İzmir, Mersin İtalyanlara bırakılırken Türkler'in İstanbul'da kalmasını istemeyen Lloyd George, Konya'yı Türkler'in yeni başkenti olarak uygun görmekteydi.¹³ İtalyanlar bu düzenlemeye itiraz ettiyse de İngilizler onları dinlemediler.

.....

¹⁰ Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, İstanbul, 1996, s. 15.

¹¹ *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, XII, 805-806.

¹² *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, I, 468.

¹³ *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, I, 469.

Diğer yandan İngiltere en fazla Müslüman nüfuza sahip bir ülke konumunda olduğundan İstanbul konusunda alacakları bir karar hiç kuşkusuz kendilerini olumlu veya olumsuz etkileyecekti.¹⁴ Hindistan'daki Müslümanların tepkisinden çekindiği için yeni bir düzenlemeye gidemedi.

“Şark Sorunu” batılı devletleri uzun süre meşgul etmişti. Boğazlar büyük bir stratejik öneme sahip olduğundan burayı ele geçirmek için özellikle Rusya büyük çaba göstermişti. Böylesine önemli bir coğrafyada bulunan İstanbul'un statüsünü belirlemek çok zordu. Herhangi bir devletin burada tek başına üstün konuma gelmesine diğer devletlerin karşı koyacağı açıktı.¹⁵ Savaş biter bitmez Türkleri Avrupa'dan tamamen Asya'ya gönderip Amerikan mandası altına koymak en iyi çözüm olarak görülüyordu. Herkes Türkler'in Avrupa'dan atılmasını bekliyordu. İstanbul'u Türkler'in elinden alıp Halife'yi buradan göndermek Müslümanların tepkisini çekecekti. İngiltere bunu istemiyordu.¹⁶ Müttefikler ayrı bir İstanbul devleti yaratmanın zor olduğunu belki Milletler Cemiyeti gözetiminde mandater statüde bir İstanbul oluşturmasını en iyi çözüm gördüler. Bu Türkler'in kabul edeceği bir şey değildi ama karşı koyabilecek güçleri de yoktu. Ayrıca İstanbul'daki azınlıklar mevcut hükümeti tanımayarak vergilerini de ödememeye başladılar. İstanbul'daki işgal güçleri kendilerine yardım edecek hazır bir kesim bulmakta gecikmedi. Bunlar Ermenilerle Rumlardı.¹⁷ Bu nedenle var güçleriyle her biri kendi bağımsızlıklarının peşine düşerken Türkleri İstanbul'dan atmayı da kafalarına

14 1919 Ocak ayında İngiltere'de yaşayan Güney Asyalı Müslümanlar İngiliz hükümetine bir dilekçe vererek İstanbul'un Müslümanların elinde kalmasını istedi. İstanbul'unda Müslümanların elinde kalacağını belirterek Müslümanların tepkilerini önlemek istedi (Mim Kemal Öke, *The Turkish War of Independence and the Independence Struggle of South Asian Muslims "The Khilafat Movement"*, Ankara, 1991, s. 58-59).

15 Bu uluslararası dengelerin bozulması demek olup yeni çatışmaların olması kaçınılmazdı. *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, XII, 818.

16 Charles Homer Haskings-Robert Howard Lord, *Some Problems of The Peace Problems*, U.S.A., 1920, s. 285.

17 Cavid Bey, *Felaket Günleri Mütareke Devrinin Feci Tarihi*, İstanbul, 2000, I, 146-147.

koymuşlardı. Ermeni, Rum gazeteleri serbestçe çıkarken Türk gazetelerine sansür sıkı bir şekilde uygulandı.¹⁸ Türkler'e baskı uygulayarak yıldırılmaya çalışıldı.

Paris Konferansında Müttefikler İstanbul'un uluslararası bir yönetim altına konmasını konusunda görüş birliği içinde idi. Venizelos, İstanbul'un kendilerine verilme ihtimalinin az olduğunu hesap ederek Anadolu'da başka topraklar elde edebilme peşindeydi. İtalyanlar, Barış konferansında sürekli İtilaf devletlerine sorun çıkarttı. Diğer taraftan Yunanlılar'ın savaşa katılması oldukça sorunlu olmuştu. Savaşın başında Yunanistan tarafsız kalmış, 1917 Haziranında kral aleyhindeki bir ayaklanma sonucunda savaşa katılmıştı. Fransa ve İngiltere, Selanik'e askerlerini sokarak Venizelos ve yandaşlarının yardımını ile krallığa son vermişti. Savaş sona erdikten sonra Yunan beklentilerinin tatmin edilmesi gerekmektedir. Lloyd George, Venizelos'a hayran olduğu için bu devletin isteklerine daha fazla sempati besledi. İngiltere'nin desteklediği Venizelos, Yunan emellerini kolayca gerçekleştireceğini düşündü.¹⁹ Yunanlılar, İtalyanlar'ın idaresindeki 12 adayı hem stratejik hem de nüfus açısından istiyordu. İtalyanlar Yunan talepleri karşısında rahatsızlık duymaları normaldi. Diğer yandan Kıbrıs ve Trakya'yı da Yunanlılar istedi.²⁰ Yunan istekleri diğer İtilaf Devletlerinininki ile çatışsa bile Venizelos Büyük Helen Devleti kurma emelinden vazgeçmedi.²¹ Diğer taraftan Batı Trakya'da Türk nüfusu fazla olmasına rağmen Yunanlılar bu bölgeleri de istemekten geri kalmadı. Bölgenin idaresi Türkler'e bırakılmadığı takdirde burada yaşayan Türkler'in Bulgarlardan çok Yunan idaresi isteyeceklerini savundu. Venizelos, Bulgaristan'ın Almanya yanında savaşa katıldığının da altını çizdi. Edirne'nin kendilerine verilmesini isteyen Venizelos,

.....

18 K. Şükrü, *Mütareke Acıları*, s. 96-97.

19 Konferansa katılan Harold Nicolson, babasına yazdığı bir mektupta Venizelos ve Lenin Avrupa'daki en büyük iki şahsiyet olduğunu yazdı (Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, İstanbul, 1996, s. 28).

20 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, III, 861.

21 1915 yılında Yunanlılar İstanbul'un kendilerine verilmediği takdirde savaşa katılmayacaklarını belirttiler. Burası ise Rusya'ya verilmişti (C. Price, *The Rebirth of Turkey*, s. 71).

bu kentte Türk nüfusu kadar Yunanlılar'ın olduğunu ileri sürdü. Venizelos, İstanbul'da yaşayan Türkler'in Hristiyanlardan az olduğunu dolayısıyla İstanbul'un bir Müslüman kenti sayılamayacağını Türkler tarafından fethedilmeden önce Yunan İmparatorluğunun başkenti olduğunu Paris Barış Konferansına gönderdiği bir memorandumda belirtti.²² Gerçekte Türkler nüfus olarak fazla olmasına rağmen buranın idaresini Türkler'e vermeyecekleri çok açıktı.²³ Venizelos, İstanbul'un Milletler Cemiyeti kontrolü altında uluslar arası bir statüde olmasını istedi.

Venizelos'a göre İstanbul'da Rum nüfusu var olmasına rağmen büyük güçlerin burayı kendisine vereceğini hiç düşünmedi. Venizelos, İstanbul üzerinde hak iddia etse de burasının kendisine bırakılmayacağını çok iyi bilmekte idi. İstanbul'da verdiği tavize karşılık Lloyd George elbette kendisi için bir şey düşünürdü. Lloyd George İstanbul'un Türkler'in elinden alınıp özel bir rejime sahip olmasından yanaydı. Türk Sultanı buradan ayrılacak ve Osmanlının yeni başkenti Konya veya Bursa olabilecekti. Diğer yandan bir olasılıkta sultan halife ünvanını kullanmaksızın burada oturabilir. Diğer türlü halife ünvanını kullanması Müslüman dünyasında çok etkili olabilir bu da Fransa ile İngiltere için sorun çıkartabilirdi. Galip devletlere göre İstanbul'da Müslümanlar Hristiyanlara göre azınlık durumunda idi. Wilson prensibi burada uygulanırsa kesinlikle Hristiyanlar çoğunlukta olacaktır. Bunun sonucu olarak küçük Türk devleti Asya'ya taşınması kaçınılmaz olacaktır. Yeni başkentleri de Asya da olacaktır. İtalyanlar 29 Nisan 1919'da Antalya'ya çıktuktan sonra İzmir üzerindeki haklarını dile getirdiler. İtalya kendisine verilen sözlerin yerine getirilmesini istedi.

7 Mart 1919'da Lloyd George, Amerika'nın İstanbul, Boğazlar ve Ermenistan mandalarının yanı sıra Anadolu'da genel bir nezaretçilik yaklaşımını kabul edeceğini bildirdi. Bunun nedeni Wilson'un

.....

22 Eleutherios Venizelos, *Greece Before the Peace Congress of 1919*, New York, 1919, s.19. Venizelos kentin nüfusunun 1173 670 kişi olduğunu bunun yalnızca 449 114'dünün Türk olduğunu iddia etmekte idi. Rumların sayısı 364 459 olarak belirtti.

23 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, III, 863.

hem Anadolu hem de İstanbul'da mandaterlik statüsü kurulmasını önerisinden kaynaklanıyordu. Ancak Wilson mandater devlet olarak A.B.D. diye belirtmemiştir. L. George'nun bu sözü Wilson tarafından kabul edilmedi. Hemen arkasından Yunanlılar'ın İzmir'e çıkması İngilizler arasındaki görüş ayrılığını derinleştirdi. Dışişleri Bakanı Balfour Türkler'in İstanbul'dan çıkartılmasından yanayken, Anadolu'nun parçalanmasına karşı çıkmakta idi. Balfour'a göre Türkiye'nin başkenti Konya veya Bursa olsun ama tek, bölünmemiş mandasız bir Türk devleti olmasını savunuyordu. Bu aşamada sonra İngiliz hükümeti içinde İstanbul'un Türk devletinden kopartılmasına karşı ciddi itirazlar yükselmeye başladı. Bu arada Yunanlılar da İstanbul üzerinde hak iddia ediyordu.²⁴ ABD Başkanı Wilson Anadolu'da İtalyan isteklerine karşı çıkarken onların idari tecrübesinin az olduğunu vurguladı. Ayrıca İtalyanlar'ın Anadolu'da etnik olarak bir bağı olmadığını ileri sürdü. Buna karşılık Yunanlılar'ın etnik olarak hem İstanbul'da hem de Anadolu'da bağları olduğunu savundu.²⁵ İngiltere'de Yunan tezi ne olumlu yaklaşıyordu. İstanbul'un Yunanlılara verilip verilmeyeceği konusunda L. George'un görüşleri net değildi. Ancak o Venizelos'a büyük hayranlık duyuyordu.

Paris Konferansı devam ederken Hintliler Osmanlı Devleti'nin ve İstanbul'un geleceği konusunda İngilizlere sorular iletmekte idi. İstanbul'un geleceği hakkındaki endişelerini L. George'ye bildirdiler. Wilson, Anadolu'nun Kuzeyinde bir Türk devleti oluşturabileceğini savundu. L. George ise Anadolu'nun bölünmesinin büyük bir tartışmaya neden olacağını belirtti. Wilson, Güneydoğu Anadolu'yu da kapsayacak politik bir birliğin başkentinin Konya olabileceğini ileri sürdü.²⁶ L. George, Halife'nin İstanbul'da kalıp bütün Türkiye'de etkili olabileceğini belirtti. Diğer bir proje ise Anadolu'nun birkaç parçaya bölünüp mandaterlik altına konulması ve ABD'nin, Sultan'ı denetim altında tutması öngörüldü. Bursa'da Fransız mandaterliği

.....
 24 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, II, 282.*

25 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, V, 107.*

26 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, V, 619.*

olur, Sultan bütün Anadolu'yu buradan idare ederse İtalyanlar için uygun olmayan bir durum olabileceği ileri sürüldü. Wilson, Güney Anadolu'nun ayrılması önerdi. L. George burada halifeliğin büyük zorluklara neden olacağını belirtti. Sonuçta müttefikler halife konusunda ortak noktada birleşemedi. Yunanlılar İzmir'e çıkmadan önce İstanbul, Boğazlar, Marmara Denizi ve Avrupa Türkiye'sindeki Türk egemenliğinin sona ereceği konusunda anlaşılabilirler.

Balfour'un hazırladığı rapora göre Türkiye, küçük bir ülkeye dönüşüp başkenti Konya veya Bursa olmalıydı. Müttefikler İstanbul'un Türkler'in elinde kalmaması konusunda görüş birliği içinde oldukları anlaşılabilir idi. Kongre devam ederken Hint heyeti L. George ile görüştü. Bu görüşmeden sonra L. George'nin İstanbul konusunda görüş değişti. Ona göre Halife'nin İstanbul'dan çıkarılması Müslüman dünyasında büyük bir rahatsızlığa neden olacaktı. Sultan'ın Bursa'ya gitmesi kabul edilmeyecek, bu durum daima bir soruna neden olacaktı. Kendisi Halife'nin İstanbul'da olmasından yana olduğunu açıkladı. Ayrıca İngiliz uzmanlarda Halife'nin İstanbul'da kalması gerektiğini söylemişti.²⁷

17 Mayıs günü Dörtler Konseyi Hindistan'dan gelen delegasyonu dinledi. Bu heyet Anadolu, İstanbul ve Trakya dahil olmak ve Milletler Cemiyetine kabul edilmek üzere bağımsız bir Türkiye'den yana olduklarını dile getirdiler. Konseyde konuşan Hint delegasyonundan Aga Han İstanbul'un Türkler'in elinde kalması gerektiğini söyledi. Diğer yenilen devletlerin başkentleri onlardan alınmazken neden Türkler'in başkenti alınmak isteniyor diye sordu.²⁸ Hint delegasyonundan diğerleri de bu hususu dile getirdi. Türkler, İstanbul'dan çıkartılamayacağını, İstanbul'un Müslümanların elinde olması gerektiği vurgulandı. Trakya ve İstanbul'daki nüfusun çoğunluğunun Türk olduğu vurgulanarak 14 ilkenin uygulanmasını gerektiği belirtildi. Müslüman olmayan Hintliler'in de Müslümanların yanında olduğunu, Türkler'e yapılacak bir haksızlığın rahatsızlık yaratacağı dile getirildi. Bir anlamda İstanbul'un Türkler'den alınması İngiltere'ye karşı bir direnişin başlayacağını haber veriyordu. İngiltere, Hintliler'in İstanbul

.....

²⁷ *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, V, 688.*

²⁸ *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, V, 692.*

ve Halife konusunda kararlı tutumları İngiltere'nin geri adım atmasına neden oldu. Hitliler İngiltere'yi açıkça tehdit etmekten çekinmedi.

Yunanlılar'ın İzmir'deki emelleri İtalyanlar'la çakışıyordu. İtalyanlar Antalya'yı isterken 12 ada konusunda İngilizlerle karşı karşıya geldi. Ermeniler, kendi bölgelerinin sınırlandırılmasını isterken Kürtler'in istekleri ile çatışıyordu. Diğer yandan bağımsız bir Ermenistan kurulduğunda bu devletin ekonomik problemleri nasıl yeneceği ayrı bir konu idi. Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki topraklarının geleceği de belirsizdi. Müttefikler Filistin'de bir Yahudi devleti projesi varken Suriye ayrı bir konuydu. Bağdat demiryolunun paylaşımı, Kürt, Nasrani ve Arap iddiaları birbirleriyle çelişmekte idi. Diğer yandan İngiltere'de bölgeden çıkmak istemiyordu.²⁹ Osmanlı Devleti'ni sorun çıkarmadan paylaştırmak oldukça zordu. Ayrıca Müttefiklerin elinde sağlıklı istatistiki bilgi olmadığından ne tür bir yol izleyecekleri belirsizdi. Temel istekleri, ortak hedefleri ise Türkleri küçük bir güç haline getirip, İstanbul'u uluslararası bir kent konumuna getirmektir. Türkler'e kabul ettirilmek istenen aslında savaş sırasında yapılan gizli anlaşmaların yürürlüğe konulmasından başka bir şey değildi.

21 Mayıs 1919'daki oturumda Amerikalılar Türkler'in Anadolu'da tam bağımsız olabileceklerini, Sultanın ise İstanbul'da mandater rejimin gösterdiği bir bölgede ikamet edebileceğini önerdi. L. George ise ABD, Anadolu'da mandaterliği kabul etmediği takdirde Sultan'ın İstanbul'dan gönderilmesi gerekir diye belirtti. Padişahın muhafızlarının çok olması mandater rejim için sorun olacağını söyledi. ABD'nin 1919 Mayıs'ında İstanbul ve Boğazlar'da mandater bir rejim altına konulması yönündeki görüşünden vazgeçmemişti. Padişah'ın İstanbul'da kalabileceği belirtirken Halifeliğin Müslümanlara ait bir konu olduğunun altını çizdi. 23 Haziran ve onu takip eden toplantılarda Wilson, İstanbul'un uluslararası bir konumda olmasını ve Avrupa'dan Türkler'in çıkartılması konusunda görüşlerinde ısrarcı idi. Wilson ayrıca İstanbul'un bir Türk kenti olmadığını kentte yaşayan Türk unsuru olmayanların çoğunlukta olduğunu ileri sürdü.³⁰ İstanbul'un Türkler'in elinde kalmaması konusunda A.B.D., Fransa

29 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, I, 69.

30 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, VI, 711.

ve İngiltere görüş birliği içinde idi. Ancak İstanbul konusunda Fransa ve İngiltere sorununun bu kadar basit olmadığını anlıyordu. 1919 yazında İstanbul'un ayrı bir devlet şeklinde ele alındığı anlaşılmaktadır. 1919 Kasımında İstanbul konusu daha sonraya bırakılmaya başlandı. Wilson'un Nisan sonlarına doğru ABD'ye dönmüş olması önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır.

İngilizler'in 4 Kasım 1919'da hazırladıkları raporda İstanbul'un İslam'ın kutsal bir kenti olmadığını, Ayasofya'nın kentin Yunanlılar'dan alınmasının bir sembolü olduğunu, bunun bir hac yeri olmadığı, Müslümanlar arasında da özel bir anlamının olmadığı belirtildi. İstanbul'un önemi sahabelerden Hz. Eyüb'ün mezarının olduğu ve muhteşem camilerden kaynaklandığı ileri sürüldü. Padişahın Bursa'ya gönderilmesi mümkün olduğu, Bursa'nın Osmanlı'nın eski başkentlerinden biri olduğu rapor edildi. Ancak Padişah'ın buraya gönderilmesi İngilizler için büyük bir risk oluşturacağı, İngilizler'e Müslüman dünyasından sert direnişler başlayabileceği belirtildi.³¹

1919 Aralık ayına gelindiğinde Türkler İstanbul'da mı kalacak yoksa Bursa'da kurulacak başkente gönderilip Avrupa'dan tamamen çıkarılacak mıydı? Bu belirsizdi. ABD, mandaterlik fikrine olumlu bakmaması nedeni ile görüşler değişse de L. George Türk hükümetinin Boğazın iki yakasında hiçbir siyasi gücünün olmaması konusunda ısrar ediyordu. İstanbul'daki İngiliz yetkililer Türkler'in İstanbul'dan çıkartılmasını isterken onların barbarlıklarına vurgu yapıyorlardı. Ayasofya'nın Yunanlılar'a verilmesi talebinde de bulunmuşlardı. Türkler aleyhine yapılan kampanyalar, mitingler, yayınlar Batı dünyasında İstanbul'un Türkler'den alınması konusunda bir eğilim oluşturmuştu. 10 Aralık 1919 günü yapılan toplantıda L. George, Curzon ve Balfour, Türkler'in İstanbul'dan çıkartılmasını istemekte idi. L. George padişahın halife sıfatı ile İstanbul'da kalacağını, Vatikan'daki Papa ile aynı konuma gelebileceğini ileri sürdü. İngiltere, İstanbul'un uluslar arası bir gücün elinde olmadıkça Boğazlar'da tam denetim sağlanamayacağını ileri sürdü. Boğazlar kendine yeter duruma getirilmeli ama İstanbul olmadan bunu yapmak oldukça zordu.

.....

31 *Documnets on British Foreign Policy 1919-1939*, IV, 853-855.

Clemenceau, İstanbul'un Müttefikler arası bir Avrupa idaresi altında Çanakkale ve İstanbul boğazlarına bağlamak en iyi çözüm görüyordu. Fransızlar bir anlamda İngiliz görüşüne yanaşmış oldu. İstanbul'un Türkler tarafından alınması ortaçağın sonunu getirmişken, İstanbul'un Türkler'den alınması yeni bir dönemin başlangıcını simgelemiş olacaktı. İstanbul ve Boğazlar Türkler'den alınacak, uluslararası ayrı bir komisyon tarafından idare edilen ayrı bir siyasi ve bölgesel birim haline getirilecekti.

Konferansın ilk başlarında İstanbul'dan Türkler'i tamamen çıkartmaya niyetli olan Lloyd George, 1920 Şubatında bu niyetinden vaz geçtiğini açıklamak zorunda kaldı. Wilson Ülkesine döndüğü için İstanbul konusunda Müslüman dünyasından gelen tepkilerden çekinen L. George daha ılımlı çözüm aramaya başladı. Müslüman dünyasından gelen tepkilere karşı koyamayan İngiltere, Türkler'i İstanbul'dan çıkartmayacağını açıkladı.³² Sultan ve Hükümetinin İstanbul'da kalmasına İngiltere izin verdi. Osmanlı Hükümeti tamamen İngiliz yanlısı doğrultusunda bir politika izlese de İstanbul'un bir başka devlete verilmesi tehlikesi ortadan kalkmış oldu. Bu arada içeride İngiliz yanlısı bir politika izleyen Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal önderliğinde gelişen milli hareketi önlemek içinde gayret sarf etmekten geri durmadı.³³

İtalyan ihtiraslarına set çekmek için bütün batı Anadolu'yu Yunanlara verme amacını güden bu davranış Türkiye'de birbirini izleyen zincirleme tepkiye yol açtı. Yüksek Müttefik Konseyin, Anadolu'da Yunan idaresi altında bir bölge kurulması kararı, büyük devletlerin uygulamaya koydukları amaçların en ihtiraslısı oldu. Yunan çıkartması Türkler'i derin bir uykudan uyanmasına vesile oldu. Bu milli harekete güç vererek Mustafa Kemal Paşa gibi bir lideri hareketin başına geçirmiştir. Yunanlılar İzmir'de Yunanlılar'ın çoğunluk olduğu iddiasına bulundu. Diğer taraftan Aydın'ı da işgal etmelerine de Müttefikler göz yumdu. Aydın'ın o dönemde batılı kaynaklara göre nüfusu 30.000'di. Bunun yalnızca 8 000'ni Rum idi.³⁴

.....

³² *The Times*, 21 February 1920.

³³ Damat Ferit Paşa, bir İngiliz yetkili ile yaptığı görüşmede yalnız Allah'a ve İngiltere'ye güvendiğini söylemiştir (B. N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, I, 66).

³⁴ T. Williams, *Turkey A World Problem to-Day*, s.12.

Yunan iddiaları, istekleri yalnızca İzmir’le sınırlı değildi. Fransızlar da Yunanlılar’ın İzmir’deki taleplerine olumlu yaklaştı. Fransızlar İtalyanlara karşı Yunanlılar’ın bir denge oluşturacağını düşündü. Bu durumda Türkler’e yaşabilecekleri bir yer nerdeyse bırakılmıyordu. Türkler’in çoğunlukta olduğu yerler hariç diğer yerlerdeki egemenliklerine kesinlikle son vermek istediler. Marmara’da Rum nüfus çok olduğu ileri sürülerek burasının Türkler’den alınarak Yunanistan’a verilmesi gerektiği ileri sürüldü. Çanakkale Boğazı da uluslararası statü de olmalı idi. Ülkenin batı bölgeleri Osmanlı Devleti’nden ayrılıp Yunanistan’a verilerek Asya ile bağlantı kesilmeli. Yalnızca etnik bakımdan değil coğrafi ve tarihi açıdan da Avrupa ile Anadolu ayrılarak Türkler’in Avrupa ile bağlantısına son verilmek istendi.³⁵ 4 Haziran 1919’da İngiliz uzmanlar Yunanistan’ın Türkiye’de büyük zorluklarla karşılaşacağını belirtmelerine rağmen Lloyd George, ne olursa olsun Türkler için son derece kötü de olsa bu barış şartlarını kabul ettirebileceklerini belirtti. Türk direncinin artması Müttefikleri Türkiye’ye karşı harekete geçmesini zorlaştırdı. 1920 Martında L. George ve Fransız Başbakanı M. Millerand yaptığı açıklamada Türkiye’deki düzensizliğe son vermek için kendilerinin asker göndermeyeceklerini açıkladılar.³⁶

İtalyanlar ve Yunanlılar kendi işgal bölgelerini kolayca genişletemediler. İngilizler Irak ile Ermenistan arasında Kürdistan’ı oluşturarak Türklerle aralarında tampon bir bölge yaratmak istediler.³⁷ Yunanlılar Aydın’ı yakıp yıkarken L. George, bu konuda bir soruşturma komisyonunun kurulmasına engel olurken gerekçe olarak dünya kamuoyu önünde Yunanlılar’ın olumsuz bir imaja sahip olmasını önlemeyi istedi. Diğer taraftan Türkler Anadolu’da büyük çoğunluğu teşkil etmesine rağmen kendi kaderlerini belirleme hakkının verilmesinden de kaçınıldı. İtalyanlar, Lloyd George’ye kızarak Anadolu’da daha fazla riske girmeden Mustafa Kemal yanlısı milliyetçileri

.....

35 *Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919*, III, 869.

36 T. Williams, *Turkey A World Problem to-Day*, s. 19.

37 İngilizler Kuzey Irak’ta bir Kürt devleti kurmaya sıcak bakmaya başlarken bölgedeki denetimi daha kolay sağlayacaklarını planladı (P. C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, s. 19).

desteklemeye başladı. İtilaf Devletleri arasındaki çatlak oldukça büyüktü. Hint Müslümanları da İngiltere'nin Türkiye'ye karşı izlediği politikaya karşı idi.³⁸

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul Patriği hemen siyasi faaliyetlere başlayarak İstanbul'un Yunanistan'a verilmesi için çaba göstermeye başladı. İstanbul Patriği olan Dorotheos Mammelis, İstanbul'un Yunanistan'a verilmesi konusunda çaba göstermeye başladı. İstanbul Rumları Patriğinin direktifi ile Osmanlı hükümeti ile bağlarını koparmaya başladı. Yunan basını Türkler'in çok etnik yapılı bir devleti idare etme konusunda yetersiz olduğunu iddia ederek İtilaf devletleri ile aynı tezi savunuyordu. Bu nedenle Yunanlılar İstanbul'da etnik kökene dayalı bir çözümü şiddetle savunmaya başladılar. Bu görüşlerini basın dışında çeşitli toplantılarda, yaptıkları gösterilerde sık sık dile getiriyorlardı.³⁹ Taksim meydanına Yunan bayrakları ile büyük bir Venizelos posterini asıldı. Dorotheos, Paris'e giderek İngiliz kilisenin desteğini almayı amaçladığını belirtmekten kaçınmadı. Ancak Boğazlarla ilgili düzenleme ile bir anlamda Patriğinin itirazlarının önüne geçilmek istendi.

Paris Konferansı'nda İstanbul'un geleceği konusunda yapılan tartışmalar Türkleri oldukça rahatsız etti. Savaş sonunda İstanbul bir geçiş süreci yaşamakta olup çeşitli etnik unsurların kurduğu cemiyetler, İşgal güçlerini etkilemek için bir birleriyle yarış içerisinde idi. Payitahtın politik gücü azalırken, Anadolu'da başlayan milliyetçi hareket güçlenmekteydi. Anadolu'da kurulan Müdafaa-i Hukuk örgütleri İstanbul ile ters düşmeye başlayacaktır. İstanbul'da savaşın sorumlusu olarak gördükleri İttihatçıları yakalayıp cezalandırmaya çalışmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri selameti ülkeden kaçmakta bulacaktır. Kentte umutsuzluk hakim olurken kurtuluşu Amerikan mandacılığında arayan insanlar oldukça fazla idi.⁴⁰ Kentteki insanların bir kısmı kendi çıkarları peşinde koşup ülkenin içinde

.....

38 L. Marashlian, *The Armenian Question from Sevres to Lausanne: Economics and Morality in American and British Policies, 1920-1923*, s. 25.

39 Alex Alexandres, *The Greek Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, s. 58.

40 Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, İstanbul, 2011, s. 32.

bulunduğu durumu önemsemektedir.⁴¹ İzmir'e Yunanlılar'ın çıkması İstanbul'da Türk milliyetçiliğini uyandırdı. İşgallere karşı büyük mitingler düzenlenirken Rum ve Ermeni mallarına boykot uygulandı. Bu durum İstanbul'da etnik ayrıma gidişi hızlandırdı. İstanbul'daki Rumlar, Venizelos'a sempati beslemesine rağmen, Yunan ordusuna İstanbul Rumları arasından 3 000 yakın gönüllü katılımı oldu. İstanbul'daki Rumlar'ın Yunan ordusuna katılımı sınırlı sayıda kaldı. Venizelos, İstanbul Rumlarından istediği desteği alamadı.

San Remo'daki kararlar basında yer almaya başlayınca Türkler'in tepkisine gecikmedi. Nitekim çok geçmeden Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yabancı güçlere karşı direniş haberleri batı basınında görülmeye başlandı.⁴² Ankara'daki Milliyetçiler üzerine gönderilen Hilafet ordusu başarısız olunca Venizelos, Yunan askerlerini Türkler'e karşı kullanılmasını istedi.⁴³ Bu teklifte İngiltere ve Fransa tarafından kabul görünce Yunanistan'ın Anadolu macerası başlamış oldu.

Sevr Anlaşması'nın içeriği belli olduktan sonra Lord Curzon, Yunanlılar'a verilen Osmanlı topraklarını açık bir şekilde savunarak bu durumun bir savaşa yol açmayacağını söyledi.⁴⁴ Sevr anlaşmasının imzalanması çok fazla bir şeyi değiştirmede. San Remo'da İstanbul'da uluslar arası bir komisyon kurulması bir bakıma Patriğin isteklerini dolaylı ara bir çözüm olarak gerçekleştirdi.

İstanbul'un Türkler'den kopartılıp ayrı bir devlet şekline dönüşmemesi ABD Başkanı Wilson'un Paris Konferansı'ndan erken ayrılması nedeniyledir. Wilson İstanbul konusunda İstanbul'un ayrı bir mandater devlet statüsünde olmasını savunurken Fransa ve İngiltere bu görüşe istemeyerek de olsa destek verdi. Wilson'un ABD'ye dönmesi İngiltere'nin hareket alanını artırdı. Ancak bu kez Yunan istekleri ile İstanbul patriğinin talepleri ile uğraşmak zorunda kaldı.

.....

41 Yukardaki eser, s.171.

42 *The Times*, 9 June 1920.

43 *The Times*, 10 June 1920; Böylelikle Venizelos'a göre yeterli güce sahip olmayan Mustafa Kemal Paşa'nın yenilmesi kaçınılmazdı. Yunanlılar için bu büyük bir fırsat idi.

44 İstanbul konusunda ise Müslümanların hislerini dikkate aldığını, Türkler'e adil bir barış anlaşması sunduğunu belirtti (*The Times*, 4 August 1920).

PARİS BARIŞ KONFERANSI'NDA İSTANBUL

İzmir'in Yunanlılar'a verilmesi ile İstanbul konusunda İngiltere'nin karşılaştığı baskılar azaldı. Özellikle Hindistan'dan gelen tepkileri İngiltere dikkate almak zorunda kaldı. Padişahın İstanbul'da kalmasına izin verilirken İstanbul Osmanlı Devletinden ayrılmadı. Ancak Patriğin taleplerini karşılamak için Boğazlar'da uluslararası bir yönetim kuruldu. Böylelikle kendisine gelebilecek tepkileri en aza indirmeyi başarmış oldu.

